

Kocaeli **ilahiyat** Dergisi

ISSN: 2564-677X

Kocaeli Theology Journal

Ş. TEOMAN DURALI VE ALİ ŞERİATİ'NİN MEDENİYET DÜŞÜNÇESİNDE İNSAN

HUMAN IN THE THOUGHT OF CIVILIZATION OF Ş. TEOMAN DURALI AND ALI SHARIATI

Zeynep YILDIRIM

Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans Öğrencisi
zynppylrdm@gmail.com, orcid.org/ 0000-0001-6496-9898

Makale Bilgisi / Article Info

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 2 Ekim 2021 / 2 October 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 13 Kasım 2021 / 13 November 2021

Yayın Tarihi / Published: 29 Aralık 2021 / 29 December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık 2021 / December 2021

Cilt: 5, Sayı: 2 Volume: 5, Issue: 2, Sayfa / Pages: **645-668**.

Cite as / Atıf: Yıldırım, Zeynep. “Ş. Teoman Duralı ve Ali Şeriatî'nin Medeniyet Düşüncesinde İnsan [Human in the Thought of Civilization of Ş. Teoman Duralı and Ali Shariati]”. Kocaeli İlahiyat Dergisi- Kocaeli Theology Journal, 5/2 (Aralık/December 2021), **645-668**.

İntihal: Bu makale, intihal tarama programlarıyla taranmış ve intihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned with plagiarism screening programs and plagiarism has not been detected.

Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği yazar(lar) tarafından beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Web: <https://dergipark.org.tr/pub/kider>

Copyright © Published by Kocaeli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Kocaeli University, Faculty of Theology, Kocaeli / Turkey.

CC-BY-NC-ND 4.0

Öz

Bu çalışmada Türkiye'nin önemli düşünürlerinden Ş. Teoman Duralı ile İranlı düşünür Ali Şeriatî'nin "medeniyet" düşüncesi çerçevesinde "insan sorunu" açıklanmaya çalışılmıştır. Önce medeniyetin ve medeniyeti meydana getiren kültürün unsurları hakkında Duralı'nın ve Şeriatî'nin görüşleri tespit edilmiş sonra medeniyet kurucu olarak insanın nasıl bir varlık olduğu üzerinde durulmuştur. İnsandan ve medeniyetten ayrı düşünülemeyecek olan benlik, kişilik, kimlik, eğitim-öğretim, tarih, dil, din, sanat gibi unsurlar, Duralı'nın ve Şeriatî'nin bakış açısıyla insan-medeniyet ilişkisi çerçevesinde açıklanmıştır. İçinde bulunduğumuz medeniyeti tanımlamada Şeriatî'nin tabiriyle "Batı medeniyeti", Duralı'nın tabiriyle "Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti"nin insan kavramına etkilerine değinilmiştir. Çağdaş medeniyetin elde ettiği ilerlemeye bağlı olarak başta insan olmak üzere kültürleri maneviyattan soyutlayıp, madde temeline oturtulup değersiz bir konuma indirgenmesine ve sömürülmesine değinilmiştir. Çağdaş medeniyetin insanları 'tek tip' haline getirmesi ve bu nedenle insanlardaki farklılıkların yitirilmesine neden olması açıklanmıştır. İngiliz-Yahudi medeniyetinin kendini tek medeniyet olarak görmesi ve diğer toplumlara bu görüşü benimsetmesi, bu toplumların kendilerine ait kimliklerini kaybetmesini sağlamıştır. Çağdaş medeniyette dini hassasiyetin azalması ve bunun yerini maddeci ideolojilerin alması, insanları manevi sorunlarla birlikte "ben" cil bir hayata sürüklemiştir. Bu çalışmada açıklanması zor bir varlık olan insanın hangi özelliklere sahip olduğuna ve özellikle çağdaş medeniyette nasıl bir değişime uğradığına değinilmeye çalışılmıştır. Duralı'nın ve Şeriatî'nin perspektifinden açıklanmaya çalışılan medeniyet içinde insan olgusu, düşünürlerin kitap ve makalelerinden yararlanarak ayrıca literatür araştırmasına dayalı olarak açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ş. Teoman Duralı, Ali Şeriatî, İnsan, Medeniyet, Çağdaş Medeniyet

Abstract

In this study, the human problem has been explained within the "civilization" thought of Ş. Teoman Duralı, one of the important thinkers of our Turkey's, and Ali Shariati, an Iranian thinker. First of all, Duralı's and Shariati's opinions on what civilization and the culture that creates civilization are explained and then what kind of a being human is a founder of civilization is mentioned. Elements such as self, personality, identity, education, history, language, religion and art which cannot be considered apart from humans and civilization, were explained in the relationship between the human-civilization with the perspective of Duralı and Shariati. In describing the civilization we live in, the effects of "Western civilization" in Shariati's words and "Contemporary British-Jewish civilization" in Duralı's words were mentioned. Thanks to the progress achieved by contemporary civilization, it has been mentioned that cultures, especially human beings, are abstracted from spirituality and reduced to a worthless position and exploited by talking them on the basis of matter. It has been explained that contemporary civilization has made people "monotype" and caused them to lose their differences. The fact that British-Jewish civilization considers itself a single civilization and adopts this view to other societies has led these societies to lose their identity. The decrease of religious sensitivity in modern civilization and its replacement with materialistic ideologies has led people to a life of "me" with spiritual problems. In short, this study has tried to touch on what characteristics the human being -a creature that is difficult to explain- has, and how the human being has undergone a change, especially in contemporary civilization. The human phenomenon in civilization, which was tried to be explained from the perspective of Duralı and Shariati, was tried to be explained based on literature research by using the books and articles of thinkers.

Keywords: Ş. Teoman Duralı, Ali Shariati, Human, Civilization, Contemporary Civilization

Giriş

Eski çağlardan günümüze değin, insanın mahiyeti ve kim olduğu hususunda farklı yaklaşımlar ve açıklamalarda bulunulmuştur. Antik Yunan Dönemi'nin politeist tanrılı yaşamına bakıldığında tanrılar ve insanlar arasında bir çekişme görülür. Tanrıların yarı insan, insanların da yarı tanrı olduğu bir dünyada insanın gerçekte nasıl bir varlık olduğunu anlamak zordur. Semavi dinler açısından bakıldığında Hristiyanlık öğretisinde, Tanrı'nın oğlu kabul edilen İsa, hem insan hem de "tanrı" tabiatlıdır. Bu yönü ile Antik Yunan öğretilerine yakın bir anlam yükliktir. İslam inancında ise insan, yaratılmış ve üstün konumda olan bir varlıktır. Herhangi bir tanrısallık özelliği bulunmamaktadır. İnsan Tanrı'nın halifesidir. İnsanın bu üstün konumuna rağmen ona uluhiyet atfetmek yasaklanmıştır.

Varoluş özelliği ile akıllı bir varlık olan insan, bilgi sahibi ve düşünen bir canlıdır. Geçmişini bilir, bugünü yaşar ve geleceğin hayallerini kurar. İnsan, zaman içinde karakterinde değişimler yaşayan, bilen, bilgisini arttıran, bildiğinin de farkında olan, bilgeliği ve filozof seviyesine yükselebilen, kendini bilen varlıktır. Ölümlü bir varlık olduğunu bildiği halde yaşama tutunur ve güçlüklerin üstesinden gelmeye çalışır. Kendini korumak için savaşan insanla, gerektiğinde savaşı bile çıkar haline getirebilen yine aynı insandır.

Her ne kadar insanı anlamada bilim adamları, filozoflar ve bilgeler açıklamalar yapmaya çalışsalar da insan için verilebilecek kesin ve bütüncül bir anlam tanımı yoktur. İnsanın iç âlemini ve bunun dışı vurumunu açıklayabilecek bir yöntem bulunmamaktadır. Alexis Carrel'in ifadesiyle; "*İnsan, son derece kompleks ve parçalanamaz bir bütündür. İnsan hakkında basit bir anlayışa sahip olmak mümkün değildir.*" İnsan hakkında açıklanmaya çalışılan görüşler, asıl ve somut değil, bazı dışavurumlar ve bilim dallarının insanı ele alış parçalarından oluşur.¹

Duralı ve Şeriatî'nin görüşlerinde "insan", üzerinde en çok durulması ve iyi anlaşılması gereken unsurdur. Her iki düşünürü göre, insanın anlaşılması demek, onun sergilediği maddi-manevi her türlü inşanın daha iyi anlaşılması

1 Alexis Carrel, *İnsan Denen Meçhul*, çev. Fatıma Zehra Bayrak, (Ankara: Hayat Yayınları, 2018), s.13.

demektir. İnsanın ne olduğu ve olması gerektiği anlaşılmasa kültürü, eğitimi, ahlakı, toplumsal ilişkileri düzeltme çabası boşunadır. Bu nedenle çalışmamızda Duralı'nın ve Şeriatî'nin görüşlerine başvurarak insanı anlamada öncelikle insanı beşerden ayıran özelliklere değinilecek ve insanın nasıl bir canlı olduğu üzerinde durulacaktır. İnsanın varlık, benlik, eğitim, dil, kimlik, tarih, din, ahlak ve sanat gibi olgularla ilişkisi açıklanmaya çalışılacaktır. İnsanın bahsi geçen olgular ile ilişkisi medeniyet çerçevesinde ele alınarak değerlendirilecek ve özellikle Çağdaş medeniyetin etkilerine değinilecektir.

Çalışmamızda amaçlanan, Doğu ve Batı medeniyetlerini çok iyi tanıyan bu iki düşünürün, medeniyet içinde insanın özelliklerinden bahsedip, onu daha yakından tanımaktır. İnsanda olan, olması gereken özellikler üzerinde durularak; bu özelliklere Duralı'nın ve Şeriatî'nin gözünden Çağdaş medeniyetin doğrudan ve dolaylı etkisi açıklanmaya çalışılacaktır.

Duralı ve Şeriatî'de Medeniyet

“Medeniyet” kavramı, sosyal bilimlerin pek çok kavramı gibi üzerinde ittifak edilemeyen kavramlarından biridir. İlim dallarının ve yaklaşımlarının farklılığı, “medeniyet” kavramının ve medeniyeti ortaya çıkaran “kültür” kavramının farklı şekillerde tanımlanmasına yol açmıştır. “Kültür” ve “medeniyet”in aynı anlama geldiğini savunan düşünürler olduğu gibi bu iki kavramın farklı manalara geldiğini düşünenler de olmuştur. Meseleyi tanımlayıcı ve kategorize edici yaklaşımla “kültür” ve “medeniyet”i birbirinden ayıran ve medeniyetin kültür-üstü denilebilecek bir seviye olduğunu düşünenlerden birisi de Ş. Teoman Duralı'dır.² Duralı'nın kültür açıklamasına bakıldığında; “*Hayata çekidüzen vererek bunu, dolayısıyla da üstünde yer aldığı yaşamayı yönlendirip yöneten, insan elinden çıkma ve onu gerek birey gerekse toplum varlığı olarak tümüyle belirleyen, esasında biçimselleştiril/memiş akla odaklı en üst ve karmaşık yapı kültürdür*”³ şeklindedir. Ona göre “kültür, bizleri maddî, manevî her tarafımızı belirleyen, meydana getiren, içinde doğup özünde geliştiğimiz en ge-

2 Şaban Teoman Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019), 34.

3 Şaban Teoman Duralı, *Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 396 ,(2020).

niş çaplı temel kurumdur.”⁴ Toplumlar kültürlerini kendileri meydana getirir. İhtiyaçlar doğrultusunda doğanın inşa edilip, maddi-manevi ortaya çıkarılan her değer o toplumun kültürünü oluşturur.

Bir başka açıdan Duralı'da medeniyet, şehirleşmeyi ve devlet düzenine geçmeyi öngörmektedir. Bu bakımdan Duralı medeniyeti şu şekilde tanımlar; “*En üst teşkilatlanma seviyesini temsil eden devlet kurma becerisini (Fr-İng performance) gösterebilmiş bu toplumların, ‘kültürler-üstü-kültür’ şeklinde nitelenebileceğimiz yapılanması, ‘medeniyet’- medine: devlet, kent- terimiyle anılır.*”⁵ Bir kültürün şehir oluşumunu sağlayıp, devlet seviyesine ulaşması, o kültürde medeniyetin meydana gelmesini sağlar. Eski çağlardan günümüze değin her topluluğun/toplumun bir kültür düzeni vardır. Fakat kültür düzenine sahip her toplum, medeniyet seviyesine ulaşmamıştır.⁶

Ali Şeriatî'nin “kültür” ve “medeniyet” tanımlarına bakıldığında ise kültür kavramına medeniyet içinde yer vermektedir. Ona göre “*Medeniyet genel anlamıyla insan toplumunun maddî ve manevî ürün ve birikimlerinden ibarettir.*” Şeriatî, medeniyeti, maddi ve manevi olarak iki başlıkta tasnif eder. Maddi medeniyetin manevi kısmına “kültür” der.⁷ Maddi ve manevi yön birbiri içinde bütünlük arz eder. Örneğin, yazarlık manevi iken; fırıncılık maddidir. Fakat yazarlık, içinde maddiyatı, fırıncılık da maneviyatı barındırır. Şeriatî, ortaya çıkarılan maddi ve manevi değerlerin, birey olarak değil toplum olarak ortaya koyulduğuna dikkat çeker. Bireyi meydana getiren toplum olduğu için kültür ve medeniyeti de toplum meydana getirmektedir.⁸

Şeriatî de Duralı gibi medeniyetin ölçüsünü şehirliliğe bağlar. Gerek Doğu gerek Batı medeniyetlerinde, şehir yaşamının oluşması ölçü alınmıştır. “İnsan, şehri oluşturabileceği bir medeniyet aşamasına erişmiş olmalıdır; şehri oluşturunca medeniyetin bir parçasını meydana getirmiş olur.”⁹

4 Şaban Teoman Duralı, *Felsefe-Bilim Odağında Metafizik*, (İstanbul: Şule Yayınları, 49 ,(2020.

5 Duralı, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti*, 34.

6 İsmail Uslu, “Medeniyetler İttifakı Emperyalizmin Yeni Adıdır”, *Gerçek Hayat*, S.594 (2012), 21.

7 Ali Şeriatî, *Medeniyet Tarihi I*, çev. Ejder Okumuş, (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 16-17.

8 Şeriatî, *Medeniyet Tarihi I*, 19.

9 Şeriatî, *Medeniyet Tarihi I*, 16.

Duralı, medeniyetleri, yüksek ilerleme katetmiş medeniyetler ve ilerleme katedememiş medeniyetler olarak ikiye ayırmaktadır. Yüksek ilerleme katetmiş medeniyetleri de “Doğu medeniyetleri camiası” ve “Batı medeniyetleri camiası” olarak ayırır. Duralı, medeniyet bahislerinde özellikle Batı medeniyeti camiasına mensup, “Orta Çağ Hristiyan medeniyeti (476-1500)”, “Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyeti (1500-1789)”, “Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyeti (1789 – günümüz)” üzerinde durur. Bu medeniyetlerde özellikle insan ve din görüşlerinde yaşanan değişimlere değinir.

Şeriatı ise, medeniyetleri Doğu ve Batı olarak ikiye ayırır. Medeniyet bahislerinde ise özellikle Batı’nın Doğu üzerindeki etkilerine ve Doğu’nun kendi özüne yabancılaşmasına değinir. Gerek Doğu’nun gerek diğer toplumların ancak kendi özlere dönmesiyle hayatta kalabileceklerini savunur.

Medeniyet-İnsan İlişkisi

Yaşadığı toplumu inşa edip kültürünü var eden insan, Duralı’nın ve Şeriatı’nın düşüncelerinde hâkim tema durumundadır. En karışık canlı olan insanın anlaşılması, gerek gerçeklik âleminin, gerekse hakikat âleminin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlar. Duralı’da insan, iki katmanlı karmaşık bir yapıdan oluşan canlı bir varlıktır. Bu katmanlardan biri insanın “beşer” yanını; diğeri ise “insan” yanını oluşturur. İnsanın beşer kısmı diğer canlılar ile ortaktır. Yer, içer, uyur, çoğalır. İnsanın bedeni, yapısı, anatomisi, kalıtsallığı görünen beşerliğinin parçası olarak gerçeklik âleminde gözlemlenip açıklanabilir. Kişiyi beşerlikten çıkarıp “insan” olmasını sağlayan, onun kültür var edici yanısıdır. Bu yanıyla insan, maneviyat sahibi, eşsiz bir konumdadır. İnsanın canlılığı/beşerliği, gerçeklik âlemine (bilime) konu edilebilirken; insanlığı, hakikat âleminin (metafizik) konusu olmaktadır.¹⁰

Duralı da insan olgusu sorun nedir diye ele aldığında, insanın nasıl bir canlı olduğunu daha iyi anlayabilmek için onun birbiriyle bağlantılı olan beden, nefis ve ruh bütünlüğünün işlevine bakmak gerekir. Ona göre, insanda beden, nefis ve ruh olarak üç tabaka bulunur. Nefis, bedenin işleyişinde kendini göstermektedir. Beden ve nefis yaratılmıştır. Bu ikisinin birlikteliği

¹⁰ Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 351.

beşer yanımızı oluşturur. Ruha gelince o, Allah'ın beşere "Kendi"nden bir lütufu olarak, beşer olan canlıyı insana dönüştürür. Böylece beşerin ortaya çıkışı bio-fizik iken; insanın ortaya çıkışı sosyo-kültürel olmaktadır, der.¹¹ Bu hususu şu şekilde açar; beden, nefis ve bunların üstünde yer alan ruh ile insan, bütünlüklü bir yapı sergiler. Bedenin her alanına işleyen nefis ile insan; üreme, beslenme, büyüme ve korunma ihtiyaçlarını giderir. Ruhun görevi ise nefsi tek başına bırakmayı onu dizginlemektir.¹²

Şeriati ise insanın, araçsal ve manevi olarak iki kısmının bulunduğunu söyler. Araçsal kısım dediği, insanın eli, ayağı, kulağı, gözü gibi organlarıdır. Diğer kısım ise düşüncelerden, duygulanmadan ve irade sahibi olmadan geçen "insani" kısımdır. Bu iki kısımdan araçsal olan her daim insani kısmın hizmetindedir.¹³ Şeriati ayrıca insan hayatını nesnel, estetik ve ahlak olmak üzere üç ilkeye dayandırır. Bilimin ancak, insanın nesnel yönüne açıklama getirebileceğini söyler.¹⁴ "Nefis veya can, canlı varlığın hareketine sebep olan biyolojik hayat gücünden ibarettir. Ruh veya revân, insandaki manevî kuvvetten ibaret olup nefisten daha yukarı, daha soyut ve daha kutsaldır. Mantık, akıl, anlayış ve idrak, nefsin değil, ruhun sıfatlarındandır."¹⁵

Şeriati, İslam'da insanın nasıl yaratıldığının "Âdem'in yaratılış hikâyesi" üzerinden bilinebileceğini söyler. Âdem'in yaratılışına bakıldığında onda iki zıt unsurun birleştiği görülür. Biri en aşağı madde sayılabilecek olan balçık; diğeri ise Allah'ın en yüce, mukaddes sayılabilecek olan ruhudur. Allah balçıktan Âdem'in maddi yanını yani bedenini yaratmıştır. Sonra da ona, kendi ruhundan üfleyerek onu insanlaştırmıştır.¹⁶ Şeriati'ye göre, varlık dünyasında insandaki bu iki özellik insanı anlamada sembol olarak kullanılabilir. Balçıktan kasıt insanın kendini en aşağıya çekmesidir. Allah'ın ruhundan kasıt ise, insanın kendini "kâmil insan" denilen boyuta ulaştırmasıdır. Evrende üstün insanlar bulunduğu gibi hayvandan aşağı denilebilecek insanlarda mevcuttur. "Âlemde insan türünde en

11 Şaban Teoman Duralı, *Sorun Nedir?*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 190.

12 Duralı, *Sorun Nedir?*, s.190.

13 Ali Şeriati, *Yeni Çağ'ın Özellikleri*, çev. Ejder Okumuş, (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 312.

14 Şeriati, *Medeniyet Tarihi I*, 16.

15 Ali Şeriati, *Medeniyet Tarihi II*, çev. Ejder Okumuş, (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 158-159.

16 Ali Şeriati, *İnsan*, çev. Şamil Öçal, (Ankara: Fecr Yayınları, 2020), 17-18.

aşağı düzeyden en yüksek düzeye kadar insan vardır.”¹⁷ İnsana düşen kim olduğunun, niçin bu dünyada var olduğunun farkına varmak; âlemlerle ve tabiatla bağlantısını bilerek buna uygun yaşama yolunda çaba sarf etmektir.

Şeriatî’ye göre, Allah’ın kendinden insana ruh üflemesi sonucu, insan Allah’a hem halife hem akraba olmuştur. Allah’ın insanı kendine halife olarak tayin etmesi, insanda Allah’a ait olan “bilinç”, “seçme” ve “yaratma” sıfatlarının bulunmasındandır.¹⁸ Allah’ın akrabası olma ve Allah’a benzemekle anlatılmak istenen budur.¹⁹ Allah, mutlak iradesi ile istediğini yapandır. Böyle bir varlığın kendi ruhundan insana üflemesi, insanı da irade sahibi yapar. Yeryüzünde (Allah kadar olmasa da) insan da iradesi ile seçme, yapma ve yapmama serbestliğine sahiptir.²⁰

Duralı’da ruhun var olduğuna dair iman dinin esaslarındandır. Ruh-beden ilişkisinde ruhun var olduğuna dair inanç, kişiye geleceği güvende hissettirir. Ölüm ile ruh ve beden birbirinden ayrılacağı ve insanı yeni bir hayatın bekliyor olacağı düşüncesi, yaşamı anlamlı kılar. Ruhun olmadığı düşüncesi ise kişiyi boşluğa sürükler. Ruhun varlığına inanmamak, geleceğe güvensiz şekilde ve yokluk düşüncesiyle hayata devam etmektir. Hayatı yokluktan ibaret gören bir kişi, kendi varoluşunun üzerinde düşünme gereksinimi hissetmediği gibi, kendi dışındakilerin varoluşu üzerine düşünme gereksinimi de hissetmez. Böyle bir kişiden ahlaklı olma gerekliliği kalkar. Çünkü ahlaklı olma, dinin ve din buyruklarının kabulünü gerektirir. Din, bu hayatın bir düzen içinde kurulu olduğunu, ölümün var olduğunu ve ruhların ahirette hesaba çekileceğini bildirir.²¹

Duralı, Allah’ın bahsettiği ruhtan yoksun sayılan, dirim-hayvan seviyesinden ibaret görülenin ‘beşer’ olduğunu söyler. Evrim anlayışındaki ‘beşer’, diğer canlılardan sadece nitelik açısından ayrılmaktadır. Oysa tabii belirleme sahip olmayan insan, bir ahlak varlığı olarak ‘bağımsız-öz’e sahiptir.²²

17 Ali Şeriatî, *Kendisi Olmayan İnsan*, çev. Ejder Okumuş, (Ankara: Fecr Yayınları, 222, (2020.

18 Ali Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, çev. Ejder Okumuş, (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 70.

19 Şeriatî, *İnsan*, 264.

20 Şeriatî, *İnsan*, 20.

21 Duralı, *Sorun Nedir?*, 192.

22 Duralı, *Sorun Nedir?*, 177.

Bağımsız öze ve beşeri yöne sahip olan insan bu ikisiyle birlikte bir yaşam ortaklığı sürdürür. “İnsan-beşer yaşam ortaklığı'nın süresine ‘ömür’ diyoruz. Beşer, ‘fizik-kimya-dirim görev-görüllüğü’ nü (Fr fonctionnalite) yitirdiği ân, söz konusu ortaklık sona erer. Bahsi geçen ortaklığın sonlanmasıyla da, hayatın dünyadaki süresi dolar. Sonraki hayat, bilgimizin olmayıp salt inançlarımızın konusudur.” İnsandaki ahiret inancı, hayatın anlamlı yaşanmasına katkı sağlar.²³

Şeriatî, hayatın anlamlı yaşandığında insana mutluluk vereceğini söyler. Ona göre iman, yaşamı anlamlı kılar. Ruha yüceliği, güzelliği ve sevgiyi bahşeder. Hayatı gerektiği gibi yaşama hususunda yol gösterip, varoluş hedefine ulaştırır. Anlamını yitirmiş bir hayatta güç sahibi olarak yaşamak, insana huzur vermede yeterli değildir. Ruhtaki iman boşluğunun yeri başka bir şey ile doldurulamaz.²⁴ Beden, nefis ve ruh bütünlüğünden oluşan insan, beşeri (biyo-fizik) ve insani (sosyo-kültürel) yanlarının farkındalığı ile kendini tanıması ve toplumu inşa etmesi, o toplumun kültürel zenginliğine de işaret etmektedir. Gelişmiş bir kültürde ortaya çıkan zanaat, felsefe, bilim, din, ahlak, sanat gibi unsurlar, o kültürü medeniyet seviyesine taşımada etkilidir.

İnsanın bir diğer özelliği de onun, bir belirlenmemişlikle, muhtaç bir varlık olarak dünyaya gelmesidir. Diğer canlılar belirlenmişlikle dünyaya gelip yaşarken; beşer olarak dünyaya gelen insan, toplum ortamında hayatta kalarak insanlaşmaktadır.²⁵ Diğer canlılar bir belirlenmişlikle var olup fitratına uygun hareket ederken; belirlenimden yoksun olan insan, fitratının gerektirdiğinin tersine de hareket edebilir. Hür olarak iyilikten veya kötülükten yana tercihte bulunabilir.²⁶

Duralı'ya göre, insanın muhtaç bir varlık olarak dünyada var olması, ihtiyaçlarını karşılamak için doğayı inşa etmesini sağlamıştır. Kendi cinsleriyle birlikte ihtiyaç duydukları maddi-manevi her türlü inşa, insana kültür ortamını vermiştir. İnsanın olmadığı yerde kültürden bahsedilemez²⁷ diyerek bu ihtiyaçlar karşısındaki tutumunun anlamı üzerinde durur. Doğumundan iti-

23 Duralı, *Sorun Nedir?*, 177.

24 Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, 46.

25 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 392.

26 Şeriatî, *İnsan*, 20.

27 Ş. Teoman Duralı, “Was Ist Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation”, *Sosyoloji Dergisi*, S. 19 (Şubat 2009), 4.

baren, bakıma, beslenmeye, ilgiye, bilgi sahibi olmaya muhtaç olan insanın ilk eğitici annesidir. Kadının ve annenin önemini vurgulayan Duralı, Allah'ın Rab ve Rahim sıfatlarının kadında tecelli ettiğini söyler. Kadında Rahim sıfatı, çocuğun dünyaya geliş yerine; Rab sıfatı ise mürebbiye olarak kadının öğreticiliğine yansır.²⁸ Çember genişlemesi yöntemi ile toplum ortamında yetişen bir kişinin ilk eğitici annesi olmasının yanında; babası, akrabaları, ayrıca toplumun diğer fertleri de kişinin eğitimine katkı sağlar. Kişinin eğitim hayatının okul yoluyla devam etmesiyle “öğrenim” başlamaktadır. İnsanın eğitimi genel yaşayış içerisinde ömür boyu devam eder. Öğrenimi ise belli bir mekânda, belli kurallar çerçevesinde meydana gelir.²⁹

İnsanın medeniyet içindeki yeri ve medeniyet inşa etmesindeki durumu ile ilgili süreçlerine bakışlarında; Şeriati, eğitim-öğretim yönteminde klasik din temelli kültürler ile çağdaş kültür arasında farklılıklar bulunduğunu belirtir. Dini temele almış kültürlerin amacı, daha çok insanın gelişimi üzerinedir. Böyle toplumlarda ahlaki değerler ve bilge insanlar vardır. Çağdaş kültürlerde ise insandan ziyade toplumun gelişmesi önemlidir. İlerlemeci, güçlü toplumlar meydana getirmek hedefler. Çağdaş kültürler güçlü toplumları meydana getirmiş fakat insanları güçsüz ruhlara dönüştürmüştür.³⁰ İlerlemeci perspektiften bakıldığında bugün insanlar geçmişe göre daha bilgi sahibi ve bilinçlidir. Toplumlar, gelecek nesillere iletilmesi gereken değerlerin eğitim ve öğretimden geçtiğini farkındadır. Eğitim ve öğretim hangi seviyede olursa olsun amaç insanın yapısını bilmektir.³¹

Toplum içinde yaşayıp, eğitim-öğretim ile gelişim gösteren insan, ‘mekân’ın ve ‘zaman’ın farkına varır. Zamanın farkında olan tek canlı insandır. “Zaman’a göre, kişi, ‘mekân’ı tayin eder; ‘mekân’ına bakarak ‘zaman’ını ayarlar. Aklıyla, duygularına da ayar vererek, yürüttüğü bahse konu işlem, insana bilincini kazandırır.”³² Bu işlemi yapmak, insana benliğini hissettirir. Birey,

28 Duralı, “Was Ist Zivilisation? Sinnbestimmung Und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation”, 4.

29 Duralı, *Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik*, 73.

30 Şeriati, İnsan, 179.

31 Şeriati, *Kendisi Olmayan İnsan*, 279-280.

32 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 464.

'kendisi-olmayan' birini hissettiğinde, onda 'ben' duygusu gelişir. Yani kişinin kendisine dair benlik duygusu tek başına olduğunda değil, toplumda var olduğunda ortaya çıkar.³³ Benliğinin farkında olmak da "öz bilinci" verir. Öz bilinci ile insan kendini tanır. Maddi-manevi gücünün farkına vararak, yapıp yapamayacakları hususunda bilinçli olur. Hayat yolunda altyapıyı toplumun verdikleri ile oluşturan insan, kendisinden gelen gerek kalıtım yoluyla, gerek düşünme yoluyla edindiği değerlerle üstyapısını oluşturur. Alt ve üstyapının bütünlüğü insanın kişiliğini meydana getirir.³⁴

Duralı, ait olduğu toplumda insanın beşer ve ruh yönünü tekâmül ettirmesi ile "*Kişilikli insanın kendi 'ben'ini belirleyen eşsiz özelliklerine 'kimlik' diyoruz*"³⁵ şeklinde kimlik tanımlaması yapar. Kimlik oluşumunda, kişinin, kendi özelliklerinden kaynaklanan getirilerinin yanında, toplum-kültür çevresinden kaynaklanan bir kimlik oluşumu da söz konusudur. Böylece insanın kimliği, bireysel özellikler ile kültürel özelliklerin uyuşması sonucunda oluşur. Kişiden kişiye farklılık arz eden işleyişler de her insanın şahsına özel kimliğinin ve kişiliğinin oluşmasını sağlar.³⁶ Duralı bu ifadesi ile insanın medeniyet ile toplum arasındaki güçlü ilişkisine dikkat çeker.

Şeriatî, insanın konumunun diğer varlıklardan üstün olmasını, onun 'bilen', Allah tarafından bizzat 'öğretilen' bir varlık olmasına bağlar. Meleklerin ve şeytanların bilmeyip de insanın bildiği şeyler -Allah'ın isimleri öğretmesiyle (Bakara 2/30-33), insanı diğer varlıklar karşısında üstün kılmıştır. İnsan 'bilme' yoluyla kendini gerçekleştirir. Kişinin 'kendini bil'mesi, bilmenin en yüksek tezahürüdür. Kendini bilme yolunda kişi ancak kendisi olmayanları hissedip tanımakla, onlarla ilişki kurmakla bunu başarabilir.³⁷ "İnsandan, onun kültürel kişiliği açısından söz etmek için denilebilir ki o, kendi kültürünün uzun süreci boyunca biriktirilen her çeşit insanî, moral, zihinsel, sosyal, sanatsal ve dinsel içeriklerle devamlı olarak doldurulan bir kapla mukayese

33 Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, 164.

34 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 351-352.

35 Şaban Teoman Duralı, "Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı", *İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.XI (1999), 120.

36 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 402.

37 Şeriatî, *insan*, 19-20.

edilebilir.”³⁸ Böylelikle insanı, toplumundan edindiği kültürü ve tarihi dışı vuran bir ayna gibi düşünebiliriz.

Tarihsel bir varlık olarak insanın inşa ettiği medeniyet eksenine bakıldığında Duralı, kültürü olmayan bir toplumdan bahsedilemeyeceği gibi, tarihi olmayan bir kültürden de söz edilemez, der. Toplum-kültür yoluyla tarih, bireyi etkileyip biçimler. Böylelikle tarih, toplumun kimliğini yansıtır. Geçmişini unutan insan, hafızasını kaybetmiştir. Hafızasını kaybeden insan, benliğine dair bilincini de yitirmesinden dolayı insanlığını kaybederek beşerliğe düşer. Duralı bu duruma, bir nevi “bitkisel hayat” yaşar, der. Benzer bir durum tarih için söz konusudur. Tarihini düşünmeyip değerlendirme ve anlamlandırma yapmayan toplum da kimliğini kaybeder. Kimliğini kaybetmiş bir toplum zamanla silinmeye mahkûm olur.³⁹ İnsanın maneviyata dönük olarak kendini tanıması ile dış dünyaya dönük olarak çevreyi tanıyıp bilgilenmesi, insanın özelliği olarak birbirinden ayrı düşünülemeyen durumlardır. Bu iki özellikten birinin ya da her ikisinin kapalı olması, medeniyeti ve o medeniyete bağlı kültürleri sakat bırakır. Böyle kültürlerdeki bireyler “kişilikli insan” seviyesine yükselemeyeceği için, hem kendilerinin hem kültürlerinin kimlik ve kişilikleri zayıflar.⁴⁰ Bir toplumun ayakta kalabilmesi, kimliğini ve tarihini unutmayı yaşatmasına bağlıdır. Geçmişini doğru bir şekilde değerlendirip anlamlandıran toplumlar, kültür ve medeniyetlerini buna bağlı olarak inşa edip hayatta kalmaya devam ederler.

Şeriatî meseleyi şu şekilde açıklar; insan, tarihin ortaya koyduğu bir eserdir. Tarihten yoksun olarak, tek bir zaman aralığında ortaya çıkmış kabul edilemez. Geçmişten gelen kültür birikimlerini yaşayarak tarihin uzantısı olur. Hangi çağda yaşıyorsa o çağa göre düşünüp hareket eder. İnsan, köklerinden gelen değerleri yaşayarak kişiliğini geliştirir fakat aktarılan değerler değişmez olarak kalmaz. Kendi kültürüne ne kadar bağlı kalır ve toplum kaynaklarını ortaya çıkarıp kullanmaya güç yetirirse kişiliği o kadar sağlam kalır. Diğer taraftan, bir tarihi olan ve onu anlamayan kimse, kendi kültürüne yabancı olacağı için başka kültüre ait insandan farklı kalmaz.⁴¹

38 Ali Şeriatî, *Kültür ve İdeoloji*, çev. Ali Erçetin, (İstanbul: Birleşik Yayınları, 1999), .60.

39 Duralı, “Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı”, 121.

40 Duralı, *Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik*, 101.

41 Şeriatî, *Kültür ve İdeoloji*, 60-61.

Beşerlikten insanlığa, topluma ve medeniyete geçişte, benlik ve kişiliği bulmada, inşa edilen medeniyeti ve kültürü tanımada, tanımlamada ve iletmede en önemli aracın dil olduğu üzerinde duran Duralı ve Şeriatî meseleye şu şekilde izah getirirler; insan “dil” sahibi bir varlıktır. Dil beraberinde düşünmeyi de getirir. Bu iki özellik birbirinden ayrı düşünülemez.⁴² Dil sayesinde düşünen insan, benliğinin farkına varır, iç dünyasına yönelir, hislerini dışarı yansıtır. Dil, bilgi aktarım aracı olmaktan daha öte bir durumdur. Dil ile sadece iletişim kurmakla kalınmaz, iç konuşmalar da meydana getirilir. Dil ile insan, duygularını, isteklerini, düşüncelerini yazılı ve sözlü olarak dışa yansıtır ve büyük eserler oluşturur.⁴³ Duygu ve düşüncelerin edebiyatta, musikide, mimaride kısacası sanatta dışa vurumu, kültür inşasına katkı sağlar. Dil-kültür birliğinin önemi tarih ve nesil açısından önem taşır. Kültürel değerlerin yatay ve dikey olarak nesillere aktarmada yazı ve dil önem arz eder. Duralı'ya göre kişinin inşa ettiği ‘insan’ ve ‘medeniyetin’ kalıcılığı; yazının ve dilin değişmemesine bağlıdır. Ona göre yazının ve dilin değişimi, kültürel mirasın unutulmasına ve medeniyetin çökmesine neden olur. Kültürün devamlılığı yazı dilinin bozulmamasına bağlıdır.⁴⁴ Şeriatî göre de kendini, dışa vurdukları ile doğru bir biçimde ifade edebilen bir kültür, tarihte ve gelecek nesillerde bu dışavurumlar ile anılıp yaşar. Şeriatî’de dil, tarih vergisi bir olgudur. İnsanın kendi dilini seçemediğini, insana yapılan bir zorlama olduğunu söyler.⁴⁵

Duralı’da ‘insan olma’ ve medeniyet kurma çerçevesinde dil, anahtar kavram olarak ön plana çıkar. Dil ile düşünen, düşüncelerinden değerler üreten insan, bu değerler ile kültür ve medeniyetini kurar. Diğer canlıların içgüdüsel olarak farkındalıkları olup yaşarken, insan, hayatta kalmak için inançlarını akıl yürütme yoluyla bilgiye dönüştürür. Bilgiye dönüştürdüğü cismi nesnelleştirerek beşeri kullanıma hazır hale getirir. Böylece insan doğal çevrede bir kültür ortamı inşa etmiş olur. İnsan, kendinde bulduğu güç sayesinde akıl yürütmeye dayalı olarak geliştirdiği aletlerle maddi dünyada hayatta kalmıştır. İnsanın maddi âleme açık olmayıp kendinde bulduğu güç, maneviyattır.⁴⁶

42 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 354.

43 Şaban Teoman Duralı, “Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü”, *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi*, S. 18 (Ekim 2010), 501.

44 Duralı, “Was Ist Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation”, 13-14.

45 Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, 78.

46 Şaban Teoman Duralı, *Felsefe-Bilim Nedir?*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006), 22.

Duralı ve Şeriatî'nin 'insan' tanımını içerisinde 'tercih' önemli bir eksene oturtulur. İnsanın tercihi ister başlangıçta ister idame-i hayat süresinde olsun, hem kendi inanç sisteminin hem de dünya hayatının -medeniyetin- yön verici, yönlendirici kavramıdır. İnsanın, ortaya koyduğu değerlerin bir kısmı akıl tarafından üretilirken; bir kısmı inanç-din sahasından gelir. Aşkın alandan gelen değerler, insana bir yaşam üslubunu benimsetir. Bu yaşam üslubu insanı bir hedefe yönlendirerek yaşamını anlamlı kılar. İnsan, anlam veren bir varlıktır. Bu anlam arayışının aşkın alanda aranması kişiyi hür kılmaktadır. Dini açıdan bakıldığında, Tanrı hür olma ayrıcalığını insana vermiştir. Hür insan, tercihte bulunma ve karar verme yetkisine sahiptir. Böylelikle varoluşunu inşa etmektedir.⁴⁷ Duralı; insan henüz bedenlenmemiş, ruhlar âleminde iken, hür olarak ilk tercihini yapmıştır, der. *"Rabbin Âdemoğulları'ndan –onların sırtlarından- zürriyetini alıp bunları kendileri hakkındaki şu sözleşmeye şahit tutmuştu: Ben sizin rabbiniz değil miyim? "Elbette öyle! Tanıklık ederiz" dediler"* (el-A'râf 7/172) Bu tercihin gereği olarak Allah, ruhları bedenlere yerleştirerek dünyada var etmiştir. İnsanın Allah'a, kendine, kendisi dışındakilere, canlılara ve tüm tabiata karşı sorumlulukları vardır.⁴⁸ Şeriatî de şöyle ifade eder; Allah'a iman etmek, beraberinde insana sorumluluğu yüklemektedir. Kişinin davranışlarındaki uygunluk, iyilik-kötülük, mübah-haram, gibi durumlar insanı Allah'a karşı sorumlu tutar. Düşüncede dinden yoksunluk ise insana davranışlarında her şeyi caiz gösterir.⁴⁹

Üzerinde durulan hususlardan birisi de insan varlığının beşerlikten insanlığa geçişinde, insanın bu dünyaya gelme sebebi, ödev varlığı olarak görev ve sorumluluklarını yerine getirmektir. Ödevi gereği insan, bahsi geçen hususlarda sorumluluklarını yerine getirmelidir. Ödevinin farkında olup "yapmalıyım" şeklindeki düşüncenin toplumda var olması, o toplumun bir düzen içerisinde yaşamasına ve adaletin yerine getirilmesine katkı sağlar.⁵⁰ Allah, yarattığı insanı yalnız bırakmayarak ona karar verme aşamasında tercihine yardımcı olur. Duralı, Allah'ın insan ile iki şekilde iletişime geçtiğini söyler. Birincisi; kuluna vicdanı aracılığıyla seslenerek, ikincisi ise tebliğ yoluyla.

47 Duralı, *Felsefe-Bilim Nedir?*, 22.

48 Duralı, *Sorun Nedir?*, 65.

49 Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, s.136.

50 Şaban Teoman Duralı, "Şaban Teoman Duralı Hocayla" (Görüşmeci: Ebubekir Sifil, Talha Hakan Alp, Mehmet Fatih Kaya), *Rıhle Dergisi* 10 (2010), 100.

Her iki yolla Allah, insana yapıp yapmaması gerekenleri bildirir. Fakat yapıp yapmama hususunda tercihi insana bırakır.⁵¹

İnsan, inşa ettiği kültür ve medeniyet çerçevesinden ele alındığında insan olmanın önemli bir hususu da 'din'dir. Allah'ın buyruklarını tereddütsüz kabul edip uygulamaya "iman" denir. Duralı'ya göre, dini meydana getiren ve iman edilmesi gereken inançlarda amaç, birey ve toplum olarak yapmamız gerekenleri bize anlatmadır. Ne olduğu bilimle açıklanamayan manevi âlemlerle ilgili soruların cevabını bize din verir.⁵² Şeriatî'ye göre din, "İnsanı; evrenin hakikatini araştırmaya, kendisi hakkında düşünmeye, sırları merak etmeye, duyulur perdeleri yırtmaya, çevre duvarlarını yıkmaya, elindeki imkânlarla var olanları kontrol etmeye... Olgunluk, ebedilik, mutlaklık, yücelik, değer, güzellik, iyilik ve hakikate teşvik etti."⁵³ Şeriatî, insan ile din arasındaki önemli bağlantıya vurgu yapar. Eğer insan doğru bir şekilde tanınırsa din konusundaki görüşler de kesinlik kazanır. İnsanın iyi bir şekilde tanınmaması dinden uzaklaşmayı beraberinde getirir.⁵⁴ Şeriatî, çağdaş medeniyetin insanı, üretim-tüketim düşkünlüğüne, maddeci dünya görüşüne, çıkarıcılığa, bencilliğe sürüklediğine; maneviyattan, aşkınlıktan, kutsallıktan ve ahlaktan yoksun bıraktığına değinir. Çağdaş medeniyet insanı, "ekonomik hayvan" şeklinde algılayarak dinden uzaklaşmıştır.⁵⁵

İnsanın inşa ettiği varlıklar âleminde meydana getirdiği kültürün, bireye ve topluma yansıyan iki ana unsuru bulunmaktadır. Kültür ortamında dışı vuran davranışlar insanın edebinin tezahürüdür. Toplum-kültür çevresinde insan, belirli kurallara uyarak yaşamına devam eder. Yaşamı tanzim eden kurallar "edep"tir ve edep, dinden kaynaklanır. Dinden gelen edebî, felsefe tarafından işlenip sistemleştirilmesiyle "ahlak" meydana gelir.⁵⁶ Duralı'da ahlak, inançta temelini bulan ve buna dayanarak insanın kendisi ve diğerleriyle kurduğu iliş-

51 Duralı, *Felsefe-Bilim Nedir?*, 23.

52 Duralı, *Felsefe-Bilim Nedir?*, 22.

53 Şeriatî, *İnsan*, s.165.

54 Şeriatî, *Kendisi Olmayan İnsan*, 22.

55 Şeriatî, *İnsan*, 165.

56 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, 394.

kide, keyfi bir şekilde davranamayacağı kurallar bütünüdür.⁵⁷ Şeriatî’de ahlak, dinin temellerinden biridir. “İnsan ancak ahlaki bir sistemde anlam kazanır ve varlıksal özelliğini elde eder.” Din, iman edilen hususların nasıl yaşanması gerektiğini, insanın kendini bilmesini sağlar. Ayrıca eğitimin ve öğretimin dayandığı temelleri tayin eden bir öge olarak, dinin ilk temeli bilinçtir. Din, bilinçten sonra, gerçek temelini “faziletler” de denilen “ahlak” üzerine oturtur.⁵⁸

İnsanlar arasındaki ilişkiyi sağlamak ve toplumu düzende tutmak için kurallara ihtiyaç vardır. Duralı ve Şeriatî din, edep ve ahlakın ‘insan olma’ kavramını, ahlak ile ahlakı da hukuk ile bağlar. Diğer bir ifade ile ahlaktan gelen kurallar ile “hukuk” oluşturulur. Duralı’ya göre, “*Toplumda nice birey bulunuyorsa, onca değişken de var demektir. Böyle bir yapıyı belli bir tertip, nizâm ve intizâmda tutabilecek tek kurum din asıllı edep veya felsefenin çarkından geçmiş ahlâk ve ondan türeme hukuk olmalıdır. Din, vücut verdiği edebî hikmet-i sebebidir. Din, edep uğruna vardır. Olmayaydı, edep de, türevi ahlâk da olmayacaktı.*”⁵⁹ Her insanın kendine has kişiliği ve o kişiliğin dışı vurumu farklılık arz eder. İnsanları bir arada uyumlu bir şekilde tutabilecek güç dinde/edepte/ahlakta bulunur. İnsanların mutluluğu, güvenliği ve adaletin sağlanması için ahlak kuralları vardır. Ahlakta oluşturulan hukuk ile toplumda görecelik kalmaz ve insanların davranışlarına sınırlandırma getirilir. Duralı’ya göre, keyfilikten kurtulmuş bir toplum, “felsefileşmiş medeniyet” derecesine ulaşır.⁶⁰

Duralı’ya göre insanın ahlaktan ve sanattan oluşan iki temel yönü vardır. Ahlak, insanın kendisine ve diğer insanlara ‘iyilikle’ yaklaşılmasını, hak-ödev birlikteliği içinde kurulan ilişkileri ve tertipli yaşam için belirlenen kuralları anlatır. Sanat ise, maddi kazançtan uzak, insanın içindeki ‘güzellik’ duygusunun dışı vurumudur. Bu ‘iyilik’ ve ‘güzellik’ duygusunun insanın iç âleminden kaynaklanması, bunların “beşer üstü” denilebilecek bir kudretten insana ilham edildiğini düşündürmüştür.⁶¹

57 Duralı, *Felsefe-Bilim Nedir?*, 15.

58 Şeriatî, *İnsan*, 210-211.

59 Duralı, *Hayatın Anatomisi*, s.394.

60 Duralı, *Felsefe-Bilim Nedir?*, 126.

61 Duralı, *Felsefe-Bilim Nedir?*, 126.

Şeriatî'ye göre sanat, insanın yaratma kabiliyetinin doğada dışı vurumudur. Kişinin ihtiyaç hissettiği fakat doğada olmayan şeylerden faydalanabilme adına insanın doğadaki yaratıcılığıdır.⁶² “İnsan, tabiatın karşılamaktan aciz kaldığı ihtiyaçları hisseder; biz görüyoruz ki insan tabiatın eksikliğinden dolayı ve doğaötesi ihtiyaçlarına cevap bulabilmek için sanata yöneliyor, şiir yaratmaya başvuruyor, edebiyat, irfan ve din ile meşgul oluyor.”⁶³ Böylece Şeriatî'nin insanda var olduğunu söylediği üç özellikten biri olan yaratmanın, sanatta tecelli ettiğini görmekteyiz.

Şeriatî, insanı anlama, toplum ve medeniyet için var olma, inşa etme vasfına karşın -insanın dört zindanı- olduğundan bahseder. Bu zindanlar insanı tutsak kılarak kişinin özgürlüğünü elinden alır. İnsanı hapseden zorunluluklar, doğa, tarih, toplum ve insanın kendisidir. Kişi bu belirlenimlerden kurtulup özgürlüğünü kazandığında gerçek anlamda insan olur.⁶⁴ Doğa zindanında insan, doğanın kendi şartlarına uygun biçimde hapsedilir. Tarih zindanında insanın nasıllığı ve niteliği tarihe göre değişir. İnsanın varlık mekanizması ve iradesi tarihe esirdir. Toplum zindanında ise insanın topluma müdahale edememesi, toplumun insanı şekillendirmesi söz konusudur.⁶⁵ İnsanın kendini bu üç zindandan kurtarması ancak bilgilenmesiyle ve teknikten faydalanmasıyla olur. İnsanın doğa, tarih ve toplumla ilgili bilgisi çoğaldıkça kendini bunların hapsinden kurtarıp özgürlüğe kavuşur. Eğer insan çevresini değiştirirse, kendinde de değişim görür.⁶⁶ İnsanın son zindanı olan kendisinden kurtulması, yeni bir “ben” yaratmasıyla olur. Aile, toplum, çevre, tabiat gibi unsurların yarattığı ‘ben’ den kurtulup, kendinin meydana getirdiği “ben” ile insan özgürlüğüne kavuşur.⁶⁷ Burada insana yardımcı, diğer üç zindandaki kurtulma aracı olan bilim değil, din olmaktadır.⁶⁸

62 Ali Şeriatî, *Sanat*, (Ankara: Fecr Yayınları, 2018), 100.

63 Şeriatî, *Kendisi Olmayan İnsan*, 291

64 Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, 13-14.

65 Şeriatî, *İnsanın Dört Zindanı*, 40-41

66 Şeriatî, *İnsan*, 276.

67 Şeriatî, *İnsan*, 276.

68 Şeriatî, *İnsan*, 281.

Çağdaş Medeniyette İnsan

Buraya kadar ‘insan’ vasıflarıyla kendini diğer canlılardan ayıran ve eş-ref-i mahlûkat bir varlık olan insanı tanıma, tanımlama ve medeniyet içindeki yeri üzerinde duruldu. İnsanın beşer yanının diğer canlılarla ortak özellik sergilerken, insan yanının kültür var edici, manevi ve üstün bir varlık olduğu vurgulandı. Duralı ve Şeriatî, insan ve medeniyet ilişkisi üzerindeki düşüncelerinde, medeniyet inşa süreçlerinde ve bu süreçlerde yaşananların insana etkisi üzerinde çeşitli karşılaştırmalar yapmışlardır.

Duralı’ ya göre, “Yeni Çağ dindışı Batı Avrupa medeniyeti” ne değin insan, canlı olarak önemli ve değerli bir konuma sahipti. Bahsi geçen medeniyette Rönesans ve Aydınlanma gibi akımlarla bilimde önemli bir ilerleme katedildi. Galilei-Descartes-Newton ve sonrası bilimde doğa, organik özelliğini yitirip inorganik bir sahaya düştü.⁶⁹ Bu durum insana da yansıtılmış -Şeriatî’nin insanın dört zindanı metaforu- ve insan, maneviyat sahibi yüksek bir mevkiye iken; beşer konumuna düşürülmüştür. Böylece insan, sıradan bir canlı olarak bilimin nesnesi haline gelmiştir. Oysa insanın en önemli yanı, beşerliğinden ayrı düşünilemeyen manevi yanıdır.⁷⁰

Duralı’ ya göre, Darwin Evrimciliği öğretisi ile insan, beşer derecesine indirgenip herhangi bir hayvan türü olarak benimsenirken, buna karşı çıkan Hristiyan dindarlar da insanı beşeri altyapıdan yoksun kabul etmişlerdir. Sonuç olarak insan çağdaş düşüncelerde (pozitivist-mekanik-Darwinci), ilahi yönden yoksun bırakılırken; dindar kesim tarafından da doğal belirlenim yönünden yoksun bırakılmıştır.⁷¹

Şeriatî, çağdaş medeniyetin getirilerinden birinin de “individüalizm/bencillik” olduğunu söyler. Bu durum insanın kendini diğer insanlardan ayı tutması ve “ben” olarak kalıp “biz” olmamasıdır. Bu durumu yaşayan kişi, kendini yaşadığı topluma ait hissetmemekte, “biz” olmayıp ben olarak hayatına devam etmektedir. Böylece insan daha fazla yalnızlığa sürüklenmektedir.

69 Ş. Teoman Duralı, *Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisininin Tēşrihi*, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 22.

70 Duralı, *Sorun Nedir?*, .244. ; Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, 23-24.

71 Duralı, *Sorun Nedir?*, 176.

Çağdaş medeniyetin insana dayattığı sistem yüzünden kişi, ya yozlaşmakta ya da isyana ve kargaşaya sürüklenmektedir.⁷²

“Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyeti”nin devamı olan “Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyet”inde, XIX. yüzyılda Darwin’in evrim teorisi, doğanın mekanik algılanmasına, insanın beşer olarak görülmesine ve kapitalizme katkı sağlamıştır.⁷³ “Doğal ayıklanma” ve “güçlü olanın hayatta kalması” ilkelerini topluma uyarlayan H. Spencer’la birlikte kavimcilik ve ırkçılık düşünceleri yaygınlık kazanmış, toplumları etkilemiştir. Spencer’a göre; “İnsan toplumlari, hayvan ve bitki türleri gibidir; yani zayıf veya aşağı türler yaşama hakkını ve liyakatini kaybederler. Türler ve bireyler daima birbiriyle savaş halindedirler. Daha güçlü olan, daha zayıf olanı yok eder. O halde zayıf olanın yok olması ve güçlü olanın hayatta kalması doğaldır.”⁷⁴ Böylece kendini üstün gören kavimler, güçsüz bölgeleri işgal ederek oraları sömürge haline getirmiştir. Sömürge haline getirilen toplumlarda insanlar, beşer konumundaki değersiz kişilerdir. Güçlü ve üstün “beyaz kuzeyli adam”, *medenileştirme misyonu* adı altında bu toplumlara her türlü davranışı sergilemekte serbesttir.⁷⁵ Duralı ’ya göre işgal edilen bölgelere özellikle İngilizler okullar açmıştır.⁷⁶ Bu okullar aracılığıyla, ürettikleri malları sömürdükleri insanlara tanıtip satmışlardır. Ayrıca yine okullar aracılığıyla o bölgede yaşayan halka konuştukları dil ve yaşadıkları kültür kötü gösterip unutturulmaya çalışılmıştır. Onun yerine kendi dillerini ve kültürlerini yaymışlardır.⁷⁷ Kültüründen ve dilinden uzaklaşıp unutan insan, kendini değersiz görmeye başlar. Böylece zamanla kendinden ve kültüründen nefret edip “çağdaş insan” gibi olmaya çalışır.⁷⁸ Şeriatî, Batı ırkı, Doğu ırkından üstündür, düşüncesinin daha okul döneminde çocuklara aşılandığını söyler. Üstünlük ve ırkçılık yaklaşımları yalnızca okul eğitiminde değil, Batı tarihinin

72 Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, 24, 26, 31.

73 Şaban Teoman Duralı, *Teoman Duralı ile Üç Konuşma*, (İstanbul: İstanbul Yayınları, 2002), s.75.

74 Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, 167

75 Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, 151. ; Şeriatî, *Kültür ve İdeoloji*, 31

76 Fransız uygulamaları hakkında geniş bilgi için bk. Ahmet Kavas, *İki Din Arasında Fransa*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2011.

77 Altınoluk, “Prof. Dr. Teoman Duralı ile “Medeniyet Tartışması” Üzerine...”Cihanşümül Zulüm Var”, *Altınoluk Dergisi*, S.191, 2002, 9.

78 Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti, 173. ; Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, 87.

anlatımlarında, felsefe, antropoloji, psikoloji gibi bilimlerde de kendini gösterir.⁷⁹ Duralı ve Şeriatî Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetinin/Batı medeniyetinin dil, kültür, toplum ve toplum hafızası gibi temel kavramların ne yönde yeniden inşa edildiğine dair uygulama örnekleri olarak üzerinde durmuşlardır.

Yine Şeriatî'ye göre, Batı medeniyeti, Doğu medeniyetlerini kötü bir şekilde tanıttı ve tanımladı. Hatta öyle ki Doğu'yu kendi halkına bile kötü gösterdi. Batı demek, üstün ırk, kusursuz, erdem sahibi insan demektir. Onun düşündüğü, yaptığı her iş mükemmeldir. Batı'nın medeniyeti ve kültürü olması gereken medeniyet ve kültürdür. Batı ile uyuşmayan, kültür, medeniyet ve dinler, hurafeli, eskimiş ve geridir.⁸⁰ Batı medeniyeti sadece bunları yapmakla kalmamış toplumların tarihini, kültürlerini, kişiliklerini, yeteneklerini, nefret edilir, yabancılaştırmış ve dayanılmaz olarak tanıtmıştır. Böylece toplumlar kendinden nefret eder hale gelmiştir.⁸¹

Şeriatî'ye göre, bir şeye dayanmak ve tapınmak, insanın fitratında olan içgüdüsel bir yöneliştir. İnsan, var olduğu zamandan beri tapınmak için bir Tanrı veya onun yerine koyduğu bir objeye ihtiyaç duymuştur. Çağdaş zamanda aklın ön planda yer alması gerçeklik âlemine yönelmeyi gerektirdi. Bu yüzden hakikat âlemi ve ona bağlı duygu ve düşünceler, araştırma dışına bırakıldı.⁸²Yeni Çağ da din, hümanizm "insanperestlik" temeline dayandırılmıştır. Bu duruma sebep, eski dinlerin ve akımların, insanın kişiliğini değersiz gösterdiği düşüncesi ve Tanrı'nın iradesi karşısında insan iradesinin söz konusu olmadığı anlayışıdır. Bu düşüncelere sahip hümanizm, Rönesans' tan günümüze değin metafizik temelli teist dinleri karşısına alarak, insanı yüceltmeye çalışan bir akım olarak var olmuştur.⁸³ Yaşanan bu durum karşısında maddi varlık haline gelen ve kendi inşa ettiği medeniyet tarafından "insan vafında" eksilme olduğu görüşünde olan Duralı, tarihte ilk defa dini temele dayanmayan medeniyetin, "Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyeti" olduğunu söyler. "Yeni Çağ dindışı Avrupa medeniyeti" ve onun devamı olan "Çağdaş

79 Şeriatî, *Kültür ve İdeoloji*, 52.

80 Şeriatî, *Kendisi Olmayan İnsan*, 319-320.

81 Şeriatî, *Kendisi Olmayan İnsan*, 320.

82 Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, 34.

83 Şeriatî, *İnsan*, 13.

İngiliz-Yahudi medeniyeti”nin dini bertaraf etmesiyle, dinden kalan boşluğu “madde” temelli ideolojiler almıştır. Böylece insandan da anlaşılan, manevi varlık değil maddi varlık olmuştur.⁸⁴

Şeriatî ise “insan vafından” eksilme konusunda sanayi devrimine işaret eder. Sanayi Devrimi ve teknolojideki ilerlemeler sayesinde sömürge faaliyetleri de hız kazanmıştır. Şeriatî, çağdaş yüzyıla kadar hür bir şekilde düşünüp hareket eden insanın, çağdaş yüzyılda bu özelliklerini yitiren bir makineye dönüştüğünü söyler. Çağdaş yüzyıldan önce makinenin görevi, insanın araçsal yanına hizmet etmektir. Sanayi bu açıdan insana katkıda bulunmuştur. Çağdaş yüzyılda ise makine, insanın manevi alanına girdi. Bu durum beraberinde makinenin insana değil; insanın makineye hizmet etmesine neden oldu. Bu dönemde insanın düşüncesi, duyguları, iradesi makine benzeri bir hal almıştır.⁸⁵

Duralı’ya ve Şeriatî’ye göre, bu faaliyetleri sırasında İngiliz-Yahudi medeniyetinin amacı, kendisine karşı gelmeyecek “tek tip insan” yaratmaktır. Bu amaç doğrultusunda tüm dünyaya, ait oldukları kültür ve medeniyet değerlerini unutturup kendi değerlerini benimsetmiştir. Böylece istedikleri “tek tip insan” toplumlarına kavuşmuşlardır.⁸⁶

Sonuç

İnsan, beden, ruh ve nefisten oluşan, belirlenmişlikten uzak, anlaşılması en zor olan karmaşık bir canlıdır. İnsan üzerinde her ne kadar açıklama yapılmaya çalışılmışsa da insan, tam olarak açıklanamayan özelliklere sahip olmaktadır. İnsan, beşer yanı sıra maddi özelliklere sahiptir ve diğer canlılarla ortak özellikler sergiler. Onu diğer canlılardan ayıran, Allah’ın kendi ruhundan üfleyerek manevi bir varlık haline getirdiği insani kısımdır.

İnsanın hayatta kalması onun toplum içinde yaşamasına bağlıdır. Yaşamak için ihtiyaç duyduğu maddi-manevi her türlü değeri, toplum içinde kura-

84 Şaban Teoman Duralı, *Öyle Geçer Ki Zaman*, (İstanbul Turkuvaz Yayınları, 2020), 125.

85 Şeriatî, *Kendisi Olmayan İnsan*, 240-241.

86 Duralı, *Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti*, 146. ; Şeriatî, *Medeniyet Tarihi II*, 45. ; İngiliz eksenli medeniyet konusunda ayrıca medeniyetleri tarih açısından tanımlama ve tasnif konusunda geniş bilgi için bk. Richard P. Appelbaum, *Toplumsal Değişim Kuramları*, (Çev. Türker Alkan), Ankara, İş Bankası Kültür Yayınları, 1970.

rak kültürünü inşa eder. Toplum içinde insan, benliğinin farkına vararak kendini diğerlerinden ayırt eder. Toplumun verdikleri, genetik olarak gelen özellikler ve kişinin kendi uğraşı ile edindiği özelliklerin toplamıyla insan, kişiliğini oluşturur. Kişiliğin dışı vurumu ile kimlik yansıtılır. İnsanın kimliğinde hem bireysel özelliklerinin hem de toplum kimliğinin etkileri vardır. Bu nedenle kimlik, bir toplumu ve o toplumun insanını yansıtan önemli özelliklerden biridir.

Duralı ve Şeriatî, Batı Avrupa'nın ırkçı ve sömürgeci politikasının diğer bölgelere verdiği zarardan yakındır. Duralı, Çağdaş İngiliz-Yahudi medeniyetinin insanı ruhtan ayırıp sadece beşerliğe indirilmesi üzerinde dururken Şeriatî, insanı zindana hapseden unsurlardan en çok toplum zindanı üzerinden eleştirel bakış açısını ortaya koyar. Batı Avrupa "medenileştirme misyonu" adı altında işgal ettiği bölgelerin kimliklerini silerek o bölgeleri kendine benzetmiştir. Çağdaş medeniyette örnek insan, Batı Avrupalıdır. Her kültür onlar gibi giyinip, düşünüp, yaşayıp, tüketmek zorundadır. Eğer böyle olursa kişi, Avrupalı muamelesi görebilir. Diğer türlü kendi öz kültürünün değerlerini taşımaya çalışan bir toplum gerici, çağ dışı kabul edilerek dışlanır. Bu durum insanı, kendi köklerinden, değerlerinden utanan, nefret eden bir hale getirir. Kendi değerlerinden nefret eden bir kişi, Çağdaş medeniyete uymak için onların kölesi haline gelir.

Aynı durum dil, yazı, din, ahlak gibi konularda da yaşanmıştır. Bir toplumda bu değerlerin unutturulması veya bu değerlerden yoksun kılınması o toplumun kimlik ve tarih bilincinin zayıflayıp silinmesine neden olur. Batı Avrupa çıkarları için bu yöntemi toplumlara uygulayarak kendi medeniyetini evrensel hale getirmeye çalışmıştır.

İnsan yeryüzünde var olmasıyla beraberinde getirdiği fitri duygu dindir. Özellikle Yeni Çağ'dan itibaren dinin yerinin ideolojiler almıştır. Yeni Çağ'da bilimin ilerlemesi, aklın ön plana alınması ve insanın her şeyin ölçüsü olarak görülmesiyle, dinin etkileri toplum hayatından silinmeye başlamıştır. Aklın ön plana alınıp dinin ikinci planda olduğu bir toplumda, insanlar manevi boşluğa düşerek yalnızlık hissine kapılır. Çağdaş medeniyetin insanı dinden yoksun kılması, insanın "biz"den "ben"e düşürülmesine, bencilce bir hayat sürüp, güç ve para için çalışan makinelere dönüştürülmesine neden olmuştur. Hâlbuki din, insana ödev ve sorumluluklar yükleyerek bu hayatın daha

anlamı yaşanması yolunda kolaylıklar sunar. İnsanları biz olmaya yönlendirerek, bencil bir yaşamı değil insanlık için yaşamı tavsiye eder ve insanı yalnızlık hissinden kurtarır.

Çağdaş medeniyetin tüm insanlığa sunduğu kendi dili, dini, kültürü ve yaşam biçimi, toplumları tekdüze bir hale getirmiştir. Farklılıkların olmadığı bir kültür, Çağdaş medeniyetin yararına olmakta; o bölgeleri daha çok tüketime sevk etmektedir. Farklılığın olmadığı, tek tip insan, beşer konumundaki makine insan olarak, Çağdaş medeniyetin istediği insan modelidir.

Kaynakça

- Altınoluk, "Prof. Dr. Teoman Duralı ile "Medeniyet Tartışması" Üzerine..."Cihanşümül Zulüm Var", *Altınoluk Dergisi*. 191 (2002), 9.
- Carrel, Alexis. İnsan Denen Meçhul. çev. Fatıma Zehra Bayrak. Ankara: Hayat Yayınları, 2018.
- Duralı, Ş. Teoman. *Felsefe-Bilimin Odağında Metafizik*. İstanbul: Şule Yayınları, 2020.
- Duralı, Ş. Teoman. Çağdaş İngiliz-Yahudi Küresel Medeniyeti. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2019.
- Duralı, Ş. Teoman. *Sorun Nedir?*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Duralı, Ş. Teoman. *Felsefe-Bilim Nedir?*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2006.
- Duralı, Ş. Teoman. *Aklın Anatomisi Salt Aklın Eleştirisinin Teşrihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- Duralı, Ş. Teoman. *Teoman Duralı İle Üç Konuşma*. İstanbul: İstanbul Yayınları, 2002.
- Duralı, Ş. Teoman. Öyle Geçer Ki Zaman. İstanbul: Turkuvaz Yayınları, 2020.
- Duralı, Ş. Teoman. *Hayatın Anatomisi Canlılar Bilimi Felsefesi Evrim ve Ötesi*. İstanbul: Dergâh Yayınları 2020.
- Duralı, Ş. Teoman. "Tarihin Dayanılmaz Ağırlığı". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11 (1999), 117-126.
- Duralı, Ş. Teoman. "Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü". *Kutadgubilig*. 18 (Ekim 2010), 501-529.
- Duralı, Ş. Teoman. "Was Ist Zivilisation? Sinnbestimmung und Entwicklungsgeschichte Der Zivilisation". *Sosyoloji Dergisi*. 3/19 (Şubat 2009), 1-41.
- Duralı, Ş. Teoman. "Şaban Teoman Duralı Hocayla" (Görüşmecisi: Ebubekir Sifil, Talha Hakan Alp, Mehmet Fatih Kaya), *Ruhle Dergisi* 10 (2010), 98-117.
- Uslu, İsmail. "Medeniyetler İttifakı Emperyalizmin Yeni Adıdır". *Gerçek Hayat Dergisi*. 594 (30 Ocak-5 Şubat 2012), 20-22.
- Şeriatî, Ali. *Sanat*. çev. Ejder Okumuş - Sait Okumuş - Şamil Öçal. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Şeriatî, Ali. *Kendisi Olmayan İnsan*. çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Şeriatî, Ali. İnsan. çev. Şamil Öçal. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Şeriatî, Ali. *Medeniyet Tarihi I*. çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.
- Şeriatî, Ali. *Medeniyet Tarihi II*. çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları, 2018.
- Şeriatî, Ali. *Yeni Çağ'ın Özellikleri*. çev. Hicabi Kırlangıç - Murat Demirkol - Mahmut Caduk - Esra Özlük. Ankara: Fecr Yayınları, 2020.
- Şeriatî, Ali. *Kültür ve İdeoloji*. çev. Ali Erçetin. İstanbul: Birleşik Yayıncılık, 1999.
- Şeriatî, Ali. İnsanın Dört Zindanı. çev. Ejder Okumuş. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.

